

ПОЕМА

Сия глаголет господь: сохраните суд и сотворите правду,
приблжибоя спасение мое прийти, и милость моя откроется.
Исаия. Г. 56 С. I.

М, С. Щепкину на память 24 Декабря 1857

Возлюбленику муз і грацій!
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю.

Привітай же благодуще
Мою сиротину,
Наш великий чудотворче,
Мій друже єдиний!
Привітаєш, — убогая,
Сірая, з тобою
Перепливе вона Лету;
І огнем-сльозою
Упаде колись на землю,
І притчею стане
Розпинателям народним,
Грядущим тиранам.

Давно вже я сижу в неволі,
Неначе злодій взаперті,
На шлях дивлюся, та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладовищі. Більш нічого
З тюрми не видно. Слава богу
Й за те, що бачу. Ще живуть,
І богу моляться, і мруть

Хрещені люди.
Хрест високий
На кладовищі трохи збоку
Златомальований стоїть.
Не вбогий, мабуть, хтось лежить?
І намальовано: розп'ятий
За нас син божий на хресті.
Спасибі сиротам багатим,
Що хрест поставили. А я...
Такая доленька моя!
Сижу собі та все дивлюся
На хрест високий із тюрми.
Дивлюсь, дивлюся, помолюся —
І горе, горенько моє,
Мов нагодована дитина,
Затихне трохи. І тюрма
Неначе ширшає. Співає
І плаче серце, оживає
І в тебе, боже, і в святих
Та праведних твоїх питає, —
Що він зробив їм, той святий,
Той назорей, той син єдиний
Богом ізбранної Марії,
Що він зробив їм? І за що
Його, святого, мордували,
Во узи кували;
І главу його честную
Терном увінчали?
І вивели з злодіями
На Голгофу-гору;
І повісили між ними
За що? Не говорить
Ні сам сивки верхотворець,
Ні його святії —

Помощники, поборники,
Кастрати німії!

Благословенная в женах,
Святая праведная мати
Святого сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марне тратить.
Скорблящих радосте! Пошли,
Пошли мені святее слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки, море
Сльози кровавої лила,
Так, як і ти. І прийняла
В живу душу світ незримий
Твого розп'ятого сина!..
Ти — матер бога на землі! —
Ти сльози матері до краю,
До каплі вилила! Ридаю,
Молю, ридаючи, пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
І на Україні понеслось.
І на Україні святилось
Те слово — божее кадило,
Кадило істини. Амінь.

Не в нашім краю, богу милім,
Не за гетьманів і царів,
А в римській ідольській землі
Се беззаконіє творилось.
Либонь, за Декія царя?
Чи за Нерона сподаря?
Сказать запевне не зумію.
Нехай за Нерона. Росії
Тоді й на світі не було,
Як у Італії росло
Мале дівча. І красотою,
Святою, чистою красою,
Як тая лілія, цвіло.
Дивилася на неї мати
І молоділа. І дівчаті
Людей шукала. І найшла.
Та, помолившись Гіменею
В своїм веселім гінекею,
В чужий веселий одвела.
Незабаром зробилась мати
Із доброї тії дівчати;
Дитину-сина привела.
Молилася своїм пенатам
І в Капітолій принесла
Немалі жертви. Ублагала
Капітолійський той сигкліт,
Щоб первенця її вітали
Святії ідоли. Горить
І день і ніч перед пенатом
Святий огонь. Радіє мати:
В Алкіда син її росте,
Росте... Лицяються гетери
І перед образом Венери
Лампаду світять.

II

Тоді вже сходилa зоря
Над Віфлeємoм. Пpавди слoвo,
Святoї пpавди і лoбoві
Зоря всесвітня зійшла!
І мир і радість принесла
На землю людям. Фарисеї
І вся мерзенна Іудея
Заворушилась, заревла,
Неначе гадина в болоті.
І сина божі я во плоті
На тій Голгофі розп'яла
Межи злодіями. І спали,
Упившись кровію, кати,
Твоєю кровію. А ти
Возстав од гроба, слoвo встало,
І слoвo пpавди понесли
По всій невольничій землі
Твої апостоли святії.

III

Тоді ж ото її Алкід,
Та ще гетери молодії,
Та козлоногий п'яний дід
Над самим Аппієвим шляхом
У гаї гарно роздяглись,
Та ще гарніше попились,
Та й поклонялися Пріапу.
Аж гульк!.. Іде святий Петро
Та, йдучи в Рим благовістити,
Зайшов у гай води напиться
І одпочити. — Благо вам! —
Сказав апостол утомлений

І оргію благословив.
І тихим, добрим, кротким словом
Благовістив їм слово нове,
Любов, і правду, і добро,
Добро найкращеє на світі —
То братолюбіє. І ситий
І п'яний голий отой Фавн,
І син Алкід твій, і гетери —
Всі, всі упали до землі
Перед Петром. І повели
До себе в терми на вечерю
Того апостола...

IV

І в термах оргія. Горять
Чертоги пурпуром і златом,
Куряться амфори. Дівчата
Трохи не голії стоять
Перед Кіпрі дою і в лад
Співають гімн. Приуготован
Веселий пир; і полягли
На ложах гості. Регіт! Гоміні
Гетери гостя привели
Сивобородого. І слово
Із уст апостола святого
Драгим єлеєм потекло.
І стихла оргія. А жриця
Кіпріди, оргії цариця,
Поникла радостним челом
Перед апостолом. І встала,
І всі за нею повставали
І за апостолом пішли
У катакомби. І єдиний
Твій син Алкід пішов за ними

І за апостолом святим,
За тим учителем своїм.
А ти весела вийшла з хати
На шлях із гаю виглядати
Свого Алкіда. Ні, нема.
Уже й не буде. Ти сама
Помолишся своїм пенатам,
Сама вечерять сядеш в хаті...
Ні, не вечерять, а ридать,
Ридать, і долю проклинають,
І сивіть, кленучи. І горе!
Умреш єси на самоті,
Мов прока жен на!

V

На хресті
Стремглав повісили святого
Того апостола Петра.
А неофітів в Сіракузи
В кайданах одвезли. І син
Алکید, твоя дитина,
Єдина твоя родина,
Любов єдина твоя,
Гниє в неволі, в кайданах.
А ти, прескорбная, не знаєш,
Де він конає, пропадає!
Ідеш шукать його в Сибір
Чи теє... в Скіфію... І ти...
І чи одна ти? Божа мгіти
І заступи вас і укрий'
Нема сім'ї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,
Щоб незаплакані ходили,
Не катувалися в тюрмі

Або в далекій стороні,
В британських, гальських легіонах
Не муштрувались! О Нероне!
Нероне лютий! Божий суд,
Правдивий, наглий, серед шляху
Тебе осудить. Припливуть
І прилетять зо всього світа
Святії мученики. Діти
Святої волі. Круг одра,
Круг смертного твого предстануть
В кайданах. І... тебе простять.
Вони брати і християни.
А ти собака! людоїд!
Деспот скажений!

VI

Аж кишить
Невольника у Сіракузах
В льохах і тюрмах. А Медуза
В шинку з старцями п'яна спить.
От-от прокинеться... і потом
І кров'ю вашою, деспоти,
Похмілля справить.
Скрізь шукала
Дитину мати. Не найшла
І в Сіракузи поплила.
Та там уже його в кайданах
Найшла, сердешная, в тюрмі.
Не допустили й подивитись,
І мусила вона сидіть
Коло острога. Ждать і ждать,
Як бога з неба виглядять
Свого сина: аж поки-то
Його в кайданах поженуть

Бульвар мести. А в Римі свято,
Велике свято! Тиск народу,
Зо всього царства воєводи,
Преторіани і сенат,
Жерці і ліктори стоять
Круг Капітолія. І хором
Співають гімн і курять дим
З кадил і амфор. І з собором
Іде сам кесар. Перед ним
Із бронзи литую статую
Самого кесаря несуть.

VII

Непевне видумали свято
Патриції-аристократи
І мудрий кесарів сенат.
Вони, бач, кесаря хвалили
На всі лади, що аж остило
Самим їм дурня вихвалять, —
То заразом, щоб доканать,
Вони на раді присудили,
Щоб просто кесаря назвать
Самим Юпітером, та й годі.
І написали воєводам
По всьому царству: так і так.
Що кесар бог. Що більш од богаї
І майстрові дали кувать
Із бронзи кесаря. До того
Так, нотабене, додали,
Що бронзовий той кесар буде
І милувать. Сердешні люди,
Неначе в ірій, потягли
У Рим на прощу. Приплила
Із Сіракуз і та небога

Благати кесаря і бога.
І чи одна вона? Мій боже!
Прийшло їх тисячі в сльозах,
Прийшло здалека.
Горе з вами!
Кого благати ви прийшли?
Кому ви сльози принесли?
Кому ви принесли з сльозами
Свою надію? Горе з вами,
Раби незрячії! Кого?
Кого благаєте, благії,
Раби незрячії, сліпії?
Чи ж кат помилує кого?
Молітесь богові одному,
Молітесь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклоніться. Все брехня —
Попи й царі...

VIII

Перед Нероном,
Перед Юпітером новим,
Молились вчора сенатори
І всі патриції; і вчора
Лилася божа благодать.
Кому чи чином, чи грошима,
Кому аренду Палестіну,
Байстрятам дещо. А кому
Самі благоволили дати
Свою підложницю в супруги,
Хоча й підтоптану. Нічого,
Аби з-під кесаря. А в кого
Сестру благоволили взяти
У свій гарем. І се нічого:

На те він бог, а ми під бога
Себе повинні підкладать,
Не тільки сестер.
Преторіани помолились,
Преторіанам дав указ,
Щоб все, що хочуть, те й робили,
А ми помилуємо вас.
І ви, плебеї-гречкосії,
І ви молилися, та вас
Ніхто не милує. Не вміють
Вас і помилувать гаразд!

ІХ

На третій день уже пустили
Молитися за християн.
І ти приходила, молилась,
І милосердий істукан
Звелів везти із Сіракузи
У Рим в кайданах християн.
І рада ти і весела,
Кумирові знову
Помолилась. А кумир той,
Юпітер той новий,
Ось побач, якеє свято
Буде завдавати
В Колізеї. А тимчасом
Іди зустрічати
Свого сина. Та не дуже
Радій лиш, небого.
Ще не знаєш ти нового
Ласкавого бога.
А поки що, з матерями
Алкідова мати
Пішла його зустрінути,

Святих привітати
На березі. Пішла єси,
Трохи не співаєш
Та кесаря Юпітера
Хвалиш-вихваляєш:
— От Юпітер, так Юпітер!
Не жаль і назвати
Юпітером. А я, дурна,
Ходила благати
У Афіни Юпітера.
Дурна, більш нічого! —
І нищечком помолилась
Кесареві-богу.
Та й пішла понад болотом,
На Тібр поглядає.
А по Тібру із-за гаю
Байдак впливає,
Чи галера. На галері
Везуть твого сина
З неофітами в кайданах.
А твоя дитина
Ще й до щогли прикована —
Не неофіт новий,
А апостол великого
Христового слова.
Отакий-то він. Чи чуєш,
У путах співає
Твій мученик:

"Псалом новий госнодеві
І нову славу
Воспоєм честним собором,
Серцем нелукавим.
Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,

Яко бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословить,
Хвалять ім'я боже.
І мечі в руках їх добрі,
Острі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізнії пута
І їх, славних, оковами
Ручними скрутять.
І осудять неправедних
Судом своїм правим,
І ввіки стане слава,
Преподобним слава".

Х

А ти на березі стояла,
Неначе темная скала.
Не слухала і не ридала,
А "алілуя" подала
За матерями християнам.
Мов дзвони, загули кайдани
На неофітах. А твій син,
Єдиний твій! апостол новий,
Перехрестившись, возгласив:

— Молітесь, братія! Молітесь
За ката лютого. Його
В своїх молитвах пом'яніте.
Перед гординею його,

Брати мої, не поклонітесь.
Молитва богові. А він
Нехай лютує на землі,
Нехай пророка побиває,
Нехай усіх нас розпинає.
Уже внучата зачались,
І виростуть вони колись, —
Не месники внучата тії,
Христові воїни святії!
І без огня і без ножа
Стратеги божії воспрянуть.
І тьми і тисячі поганих
Перед святими побіжать.
Молітесь, братія. — Молились,
Молилися перед хрестом
Закуті в пута неофіти,
Молились радісно. Хвала!
Хвала вам, душі молодії!
Хвала вам, лицарі святії!
Вовіки-віки похвала!

XI

І в Рим галера приплила.
Минає тиждень. П'яний кесар,
Постригши сам себе в Зевеса,
Завдав Зевесу юбілей.
Ликує Рим. Перед кумира
•Везуть возами ладан, мірро,
Женуть гуртами християн
У Колізей. Мов у різниці,
Кров потекла. Ликує Рим!
І гладіатор і патрицій,
Обидва п'яні. Кров і дим
Їх упоїв. Руїну слави

Рим пропиває. Тризну править
По Сціпіонах. Лютуй! лютуй,
Мерзенний старче! Розкошуй
В своїх гаремах! Із-за моря
Уже встає святая зоря.
Не громом праведним, святим
Тебе уб'ють. Ножем тупим
Тебе заріжуть, мов собаку,
Уб'ють обухом.

XII

Другий день

Реве арена. На арені
Лідійський золотий пісок
Покрився пурпуром червоним,
В болото крові замісивсь.
А сіракузьких назореїв
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Сторожа з голими мечами
Гуртом в різницю привела.
Арена звіром заревла.
А син твій гордо на арену,
Псалом співаючи, ступив.
І п'яний кесар, мов скажений,
Зареготавсь. І леопард
Із льоху вискочив на сцену,
Ступив, зирнув... І полилась
Святая кров. По Колізеї
Ревучим громом пронеслась
І стихла буря. Де ж була?
Де ти сховалась? Чом на його,
На кесаря свого святого,
Не кинулась? Бо стерегли,

Кругом в три лави оступили
Зевеса ліктори. За ним,
Твоїм Юпітером святим,
Залізну браму зачинили.
А ти осталася одна,
Одна-однісінька надворі.
І що ти зможеш? — Горе! Горе!
О горе лютеє моє!
Моя ти доленько! Без його
Що я робитиму? До кого
Я прихилюся?.. — І небога
Кругом зирнула, і о мур,
Об мур старою головою
Ударилась, і трупом пала
Під саму браму.

XIII

З позорища увечері
У терми сховався
Святий кесар з лікторами.
Колізей остався
Без кесаря і без римлян
І ніби заплакав
Одинокий. Мов гора та,
На полі чорніє
Колізей той серед Риму.
Тихо, тихо віє
Із-за Тібра, із Альбано
Вітер понад Римом.
А над чорним Колізеєм,
Ніби із-за диму,
Пливе місяць круглолиций.
І мир первозданний
Одпочив на лоні ночі.

Тільки ми, Адаме,
Твої чада преступнії,
Не одпочиваєм
До самої домовини
У проспаним раї.
Гриземося, мов собаки
За маслак смердячий,
Та тебе ще зневажаєм,
Праотче ледачий!

XIV

Трохи одпочила
Стара мати недобита.
Живущую силу
Сила ночі оживила.
Встала, походила
Коло замкнутої брами
Та щось шепотала.
Чи не кесаря святого
Нишком проклинала?
А може й так. Тихесенько
До брами підкралась,
Послухала, усміхнулась
І щось прошептала,
Якесь слово. І нищечком
Коло брами сіла
Й зажурилась. Незабаром
Брама одчинилась.
І на возах, на колесницях,
Із Колізея, із різниці,
Святії вивезли тіла
І повезли на Тібр. Тілами
Святих убитих годували
Для царського-таки стола

У Тібрі рибу. Встала мати,
Кругом оглянулась, взялась
За биту голову руками
І тихо, мовчки за возами
Марою чорною пішла
На Тібр. А скіфи сіроокі,
Погоничі, рабів раби,
Подумали — сестра Морока
Із пекла вийшла провозать
У пекло римлян. Поскидали
У воду трупи, та й назад
З возами скіфи повертали.
І ти осталася одна
На березі. І ти дивилась,
Як розстилися, стелились
Круги широкії над ним,
Над сином праведним твоїм!
Дивилась, поки не осталось
Живого сліду на воді.
І усміхнулася тоді,
І тяжко, страшно заридала,
І помолилась в перший раз
За нас розп'ятому. І спас
Тебе розп'ятий син Марії.
І ти слова його живії
В живу душу прийняла.
І на торжища і в чертоги
Живого істинного бога
Ти слово правди понесла.

1857 8 грудня Нижній Новгород